

УДК 340.11

**ОСОБЛИВОСТІ ОКРЕМИХ ВИДІВ СПЕЦІАЛЬНОГО
ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ ТВАРИННОГО СВІТУ**

CHARACTERISTICS OF CERTAIN TYPES SPECIAL USE OF WILDLIFE

Нечипорук Л.Д.,

кандидат юридичних наук, доцент

кафедри цивільного права

юридичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Статтю присвячено висвітленню особливостей окремих видів спеціального використання об'єктів тваринного світу. Автор звертає увагу на аналіз вітчизняного та міжнародного законодавства у сфері спеціального використання об'єктів тваринного світу.

Ключові слова: тваринний світ, мисливство, рибальство, національне законодавство, міжнародне законодавство, спеціальне використання.

Статья освещает особенности отдельных видов специального использования объектов животного мира. Автор обращает внимание на анализ отечественного и международного законодательства в сфере специального использования объектов животного мира.

Ключевые слова: животный мир, охота, рыболовство, национальное законодательство, международное законодательство, специальное использование.

The article is devoted to the special characteristics of certain types of wildlife use. The author turns his attention to the analysis of national and international legislation on the special use of wildlife.

Key words: wildlife, hunting, fishing, domestic law, international law, the special use.

Постановка проблеми. Будучи складовою частиною природного середовища, тваринний світ виступає як невід'ємна ланка в ланцюзі екологічних систем, необхідний компонент у процесі кругообігу речовин й енергії природи, що активно впливає на функціонування природних співтовариств, структуру та природну родючість ґрунтів, формування рослинного покриву, біологічні властивості води й якість навколишнього природного середовища в цілому. Одночасно тваринний світ має велике економічне значення як джерело отримання харчових продуктів, промислової, технічної, лікарської сировини й інших матеріальних цінностей, тому виступає як природний ресурс для звіробійного, риболовного та інших видів промислу. Окремі види тварин мають велике культурне, наукове, естетичне, виховне, лікувальне значення.

Аналіз чинних для України міжнародних актів дає підстави, на жаль, констатувати, що в галузі охорони та використання об'єктів тваринного світу наша держава керується, в першу чергу, міжнародними нормативними актами, які були укладені ще Радянським Союзом. Саме тому, на наш погляд, враховуючи не найкращу екологічну ситуацію в Україні, постійне зменшення кількості об'єктів тваринного світу, невіддільність нашої держави в галузі охорони та використання об'єктів тваринного світу, в першу чергу, від держав-сусідів, які мають спільний з Україною кордон, а також цілого ряду країн Європи, які зацікавлені у підтриманні «доброго порядку» в цій сфері, вважаємо, що варто зосередити більшу увагу саме на укладанні міжнародних договорів про співпрацю щодо об'єктів фауни.

Стан дослідження. Суттєву увагу до правового регулювання використання об'єктів навколишнього природного середовища взагалі та об'єктів тваринного світу зокрема приділяють такі юристи: В.І. Андрейцев, С.Б. Байсалов, В.П. Балезін, О.П. Красов, Н.Р. Малишева, В.Л. Мунтян, П.В. Тихий, Ю.С. Шемшученко, В.А. Шкурко, М.В. Шульга та інші. Водночас питання спеціального використання об'єктів тваринного світу висвітлені поверхнево. Виходячи із цього, мета даного дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства України та узагальнень практики його реалізації розкрити особливості окремих видів спеціального використання об'єктів тваринного світу, а також визначити шляхи вдосконалення законодавства.

Виклад основного матеріалу. Право користування тваринним світом як суб'єктивне право – це забезпечена законом можливість безпосереднього використання об'єктів тваринного світу з метою одержання певних благ.

Відповідно до Закону України «Про тваринний світ» користувачами є громадяни та юридичні особи, яким законами та іншими нормативно-правовими актами надана можливість користуватися тваринним світом. Вони здійснюють належні їм правомочності володіння й користування на умовах і в межах, установлених законом, ліцензією й договором з органом державної влади та місцевого самоврядування.

Слід зазначити, що ст. 20 Закону України «Про тваринний світ» відповідно до своєї назви – «Види використання об'єктів тваринного світу» – перераховує зазначені види діяльності незалежно від загального та спеціального порядку їх здійснення, а також безвідносно окремих об'єктів тваринного світу. Натомість, як стверджує П.В. Тихий, детальної правової регламентації потребує саме діяльність зі спеціального використання саме диких тварин, тобто вилучення тварин із природного середовища [11, с. 172]. До того ж аналіз Закону України «Про тваринний світ» свідчить про те, що в подальшому законодавець приділив найбільшу увагу регулюванню саме спеціального використання диких тварин.

Такий вид людської діяльності, як спеціальне використання тваринного світу передбачає вилучення тварин із природного середовища. Відповідно до цього всі види спеціального використання об'єктів тваринного світу (мисливство, рибальство, добування диких тварин з метою утримання і розведення в неволі чи напіввільних умовах, комерційних та інших цілей, а також добування об'єктів дикої фауни в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях), полягають у такому вилученні. Вони мають певні особливості, за якими їх можна класифікувати (віднести до того чи іншого типу). Так, в залежності від суб'єктів підвиди спеціального використання дикої фауни можна поділити на два типи, а саме віднести їх до таких, що здійснюються, по-перше, тільки фізичними особами, і по-друге, як фізичними, так і юридичними особами. Згідно із Законом України «Про тваринний світ» юридичні особи, а також громадяни України можуть здійснювати вилучення диких тварин з природного середовища у наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях (ст. 28), добування зазначених об'єктів з метою утримання та розведення їх у напіввільних умовах чи в неволі (ст. 31). Кожен різновид спеціального використання тваринного світу передбачає певні особливості суб'єктів, котрі в якості учасників відповідних правовідносин наділені специфічними правами та обов'язками.

Правова форма використання природних ресурсів – певний правовий режим або закріплений у нормативних актах порядок використання природних ресурсів. Законодавство України розрізняє такі види спеціального використання тваринних ресурсів: 1) мисливство; 2) рибальство, включаючи добування водних безхребетних тварин; 3) використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях; 4) використання корисних властивостей життєдіяльності тварин – природних санітарів середовища, запилювачів рослин тощо; 5) використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності; 6) добування (придбання) диких тварин з метою їх утримання і розведення у напіввільних умовах чи в неволі. В загальних рисах охарактеризуємо вищеперераховані види (ст. 20 Закону України «Про тваринний світ»), дамо аналіз основних нормативно-правових актів, які регулюють види використання об'єктів тваринного світу:

1) *Полювання*. Найпоширенішим різновидом спеціального використання дикої фауни є мисливство. У широкому, повсякденному, вжитку під мисливством розуміють добування диких звірів і птахів [11, с. 172]. Подібні визначення мисливства трапляються і у спеціальній юридичній літературі. Однак у правовому аспекті усі різновиди спеціального використання диких тварин полягають у такому добуванні. Тому з юридичної точки зору важливо звернути увагу саме на ті ознаки, які характеризують мисливство в якості окремого різновиду добування диких тварин, щодо якого здійснюється правове регулювання, і, відповідно, встановлено самостійний правовий режим.

Аналіз фауністичного законодавства України дозволяє зробити висновок, що такими ознаками є мета здійснення добування диких тварин, особливості суб'єктів та об'єктів цієї діяльності. Так, ст. 21 Закону України «Про тваринний світ», а також ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» встановлює, що мисливством вважається добування диких звірів і птахів, що перебувають у стані природної волі або в напіввільних умовах в межах мисливських угідь. Отже, крім родової ознаки – (добування тварин), законодавством передбачені інші, специфічні ознаки мисливства, за допомогою яких його можна відокремити від інших різновидів спеціального використання дикої фауни і, відповідно, які обумовлюють встановлення окремого правового режиму цієї діяльності [10].

Разом з тим, аналізуючи такий вид спеціального використання об'єктів тваринного світу, як полювання, потрібно зробити деякі термінологічні уточнення. Справа в тому, що стосовно позначення різновиду добування диких тварин, який тут розглядається, фауністичним законодавством України встановлено два різні терміни, а саме: «мисливство» і «полювання».

Регулювання використання об'єктів тваринного світу в Україні в 2000 р. ознаменувалося прийняттям Верховною Радою України і вступом в дію Закону України «Про мисливське господарство і полювання» [9]. При цьому зауважимо, що законотворчий процес з цього питання був бурхливим і непослідовним. Авторів законопроекту було чимало і проектів декілька. І що ми сьогодні отримали?..

Законодавець з цього часу ототожнює поняття «мисливство» – «полювання» в розумінні спеціального використання природних ресурсів – тваринного світу: «мисливство – вид спеціального використання тваринного світу шляхом добування мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь; полювання – дії людини, спрямовані на вистежування, переслідування з метою добування і саме добування (відстріл, відлов) мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах».

Ст. 21 Закону України «Про тваринний світ» встановлює систему видів використання об'єктів тваринного світу, передбачає термін «мисливство» щодо позначення єдиного виду спеціального використання відповідних об'єктів. Натомість у ст. 22,

яка має назву «Право на полювання», зазначається, що «право на полювання в межах визначених для цього мисливських угідь мають громадяни України, які досягли 18-річного віку і одержали відповідні документи, що засвідчують право на полювання».

Дії людини, спрямовані на вистежування, переслідування з метою добування і саме добування, є не що інше, як різновидність спеціального використання природних ресурсів, у цьому випадку – тваринного світу. При цьому не зовсім зрозуміло не тільки для теоретиків, але й для практиків-мисливців є кваліфікація спрямованості дій на вистежування і переслідування [4, с. 212-214].

Така постановка нагадує давню суперечку в 70 – 80-их роках ХХ століття вчених юристів-екологів про предмет і зміст поняття суб'єктивного права на природокористування, що сьогодні, на нашу думку, є не менш актуальним. Втім теоретичні дискусії, як правило, приводять до ясності не тільки тлумачень термінів, але і правил, зрозумілих для виконання, – у нашому випадку мисливських, що ні в якому разі не можливо сказати щодо мисливства і полювання.

Звернемося до історично відомих понять. Полювання – найдавніше після збирання заняття людини, його значення для становлення суспільства неоціненне, воно дало потужний поштовх розвитку розумного хисту людини та розвитку громадських відносин у цілому. З розвитку умов життя суспільства полювання як засіб фізичного забезпечення життєдіяльності посувається на другий план, але водночас зберігає для людей традиційно важливе місце в способі життя. *Полювання* здавна становило збірне поняття, та з моменту його організаційного становлення під ним розуміється добування диких звірів та птахів. Правові критерії поняття полювання надзвичайно багатогранні, вони сягають коріннями в історію свого виникнення та розвитку.

Однак термінологія чинного Закону сягає не так далеко, а лише до «Положення про мисливське господарство та порядок здійснення полювання» в редакції від 20 липня 1996 р. Тут ми цілком погоджуємося з думкою М.П. Волик про те, що така постановка питання не може нас задовольнити у зв'язку з тим, що змістовний аналіз, основні елементи і правові категорії чинного законодавства виділяють відмінні ознаки мисливства і полювання:

а) Мисливство: 1) мисливство – це галузь народного господарства, в якій виробничим матеріалом служать об'єкти тваринного світу; 2) організаційно-господарською основою мисливства виступає мисливське господарство; 3) об'єктами мисливської діяльності служать не тільки дикі тварини, але й продукти їх життєдіяльності; 4) основою мисливської діяльності виступає угода, в якій передбачаються всі сторони й умови виробничої діяльності; 5) головний елемент виробничої діяльності – промислове добування об'єктів тваринного світу; 6) основний засіб промислового добування – відлов (капкан, пастка, тенета); 7) у мисливській діяльності може використовуватися й аматорське, спортивне полювання; 8) головна мета мисливства – господарські (суспільні) інтереси.

б) Полювання: 1) полювання – це один з видів спеціального використання тваринного світу; 2) об'єктами полювання виступають звірі і птахи, що перебувають у стані природної волі; 3) основою полювання є дозвіл на добування мисливських тварин; 4) добування диких звірів і птахів під час полювання можливе тільки в межах мисливських угідь; 5) суб'єктами здійснення полювання можуть бути тільки особи, які мають право на полювання; 6) головний елемент полювання – пошук, вистежування, переслідування і добування диких звірів і птахів; 7) основний засіб добування під час полювання – відстріл; 8) полювання відповідно до законодавства передбачає не тільки дію (відлов, відстріл), але й бездіяльність – кваліфікуючі ознаки; 9) головна мета полювання – задоволення особистих інтересів (не завжди матеріальних) [4, с. 212-214].

Аналіз наукової літератури з цього питання дає всі підстави стверджувати, що термін «мисливство» стає родовим і поглинає терміни «добування» і «полювання». Ця позиція законодавця хоча і є дещо складною з точки зору юридичної техніки, але все-таки зрозуміла. Ускладнює це розуміння Закон України «Про мисливське господарство та полювання», де терміни «мисливство» і «полювання» вже не співвідносяться як рід і вид, а існують окремо, позначаючи різні за змістом поняття і розглядаються, відповідно, як вид спеціального використання тваринного світу шляхом добування диких тварин (мисливство) і сукупність дій людини, спрямованих на таке добування (полювання). У зміст поняття «полювання» згаданий Закон включає і саме добування зазначених об'єктів. Як стверджує В.П. Тихий, тут стає незрозумілим, чому воно не визнане в якості окремого виду спеціального використання диких тварин? [11, с. 172].

Усе вищенаведене дозволяє нам зробити висновки, що полювання є невід'ємною частиною інституту природокористування, при якому виступає складовою частиною мисливства. Тому вважаємо, що мисливство – це галузь народного господарства України, об'єктом виробничої діяльності якої є дикі тварини і продукти їх життєдіяльності; полювання – це вид спеціального природокористування, при якому можливе вилучення диких звірів і птахів, що перебувають у стані природної волі в межах мисливських угідь особами, які мають право пошуку, вистежування, переслідування і добування на основі встановлених документів.

У такому випадку право полювання становить сукупність правових норм, які встановлюють правовий режим мисливських тварин і вимоги до їх використання, право дієздатними особами за умови виконання чинного законодавства про тваринний світ.

Таким чином, наявність у фауністичному законодавстві двох споріднених термінів не сприяє розумінню деяких питань у цій сфері. Ще більше заплутує картину усвідомлення зазначених питань і те, що кожний з цих термінів має окреме юридичне значення, а також те, що терміни «мисливство» і «полювання» в обох випадках перекладаються російською мовою як «охота» [4, с. 212-214].

Певний вихід із цього становища міг би бути знайдений, якби існувала можливість позбутись одного з розглядуваних термінів. Але, на відміну від російського слова «охота», українське слово «мисливство» (добування диких тварин) не має власної дієслівної форми. Натомість нею слугує інше дієслово – «полювати» – «шукати і переслідувати диких звірів, птахів і риб з метою вбити чи зловити їх», тобто полювання означає «здійснення мисливства» (добування диких тварин).

У зв'язку з цим поділяємо думку П.В. Тихого про те, що в юридичному аспекті вживати термін «мисливство» як іменник, а термін «полювати» – як його дієслівну форму і розглядати їх як синоніми. При цьому смислове навантаження обох слів буде існувати разом незалежно від іменникової або ж дієслівної форми. Так, термін «мисливство» буде мати, крім свого, ще й смислове навантаження терміна «полювання». І, відповідно, термін «полювання» буде включати також і «добування» диких тварин, але вживатиметься лише в значенні слова «мисливство» (у випадках, коли треба вказати на «здійснення мисливства»), наприклад: «право на здійснення мисливства» – право на полювання; «правила і терміни здійснення мисливства» – правила і терміни полювання і т. ін.)

Виходячи з цього, на нинішньому етапі мисливство можна визначити як вид спеціального використання тваринного світу, який полягає в пошуку, вистежуванні, переслідуванні з метою добування і самому добуванні диких тварин.

Аналіз усіх істотних нормативних та наукових ознак мисливства дозволяє визначити цей різновид спеціального використання дикої фауни як урегульовану Законом діяльність, що: 1) здійснюється для задоволення матеріальних (економічних) потреб громадян та народного господарства; 2) полягає у намаганні добування та самому добуванні окремих видів тварин та птахів, які у встановленому порядку віднесені до категорії мисливських (мають економічну цінність), а також перебувають у стані природної волі чи напіввільних умовах; 3) здійснюється тільки в межах спеціально визначених територій (мисливські угіддя) та в чітко встановлений період часу (мисливський сезон); 4) здійснюється лише регламентованими способами та за допомогою дозволених знарядь (мисливська вогнепальна та холодна метальна зброя); 5) здійснюється виключно фізичними особами, спеціальна фауністична правосуб'єктність яких повинна бути підтверджена відповідними документами (мисливський квиток, картка обліку добутої дичини та порушень правил полювання), та мають право на добування диких тварин, наявність якого засвідчується спеціальним дозволом (ліцензія, відстрільна картка), що видається виключно користувачами мисливських угідь.

2) *Рибальство*. Відповідно до ст. 13 Закону України «Про тваринний світ», рибальство є самостійним різновидом спеціального використання дикої фауни, щодо здійснення якого встановлено окремий правовий режим [10]. На відміну від інших еколого-фау-

ністичних експлуатаційних відносин, відносини, що складаються у зв'язку із здійсненням рибальства, є найбільш регламентованими. Так, на сьогодні в Україні діє понад п'ятнадцять нормативно-правових актів, які всебічно регулюють зазначені відносини. Але перш ніж розпочати аналіз особливостей такого регулювання, слід визначити спеціальні ознаки, які формують юридичне поняття рибальства.

У природничо-науковій літературі рибальство визначається як діяльність, яка полягає в добуванні риби та інших водних тварин. Цю позицію в цілому підтримує і Закон України «Про тваринний світ», у ст. 25 якого вказується, що «рибальством вважається промислове добування риби, водних безхребетних» [10]. Отже, законодавець прямо передбачив лише деякі ознаки рибальства, котрі стосуються об'єктів цього виду спеціального використання дикої фауни та місця його здійснення.

Закон «Про тваринний світ» розрізняє такі поняття, як любительське, спортивне, а також промислове рибальство. Любительське рибальство здійснюється переважно для задоволення рекреаційних потреб суб'єктів. Така експлуатація водної фауни, як правило, суттєво не впливає на екологічну рівновагу і тому її здійснення не охоплюється спеціальним порядком використання диких тварин. Але за певних умов любительське рибальство може здійснюватись лише в порядку спеціального використання дикої фауни (ст. 27 Закону). Такими умовами можуть бути еколого-економічна цінність об'єктів добування, або ж водоємці (їх окремих ділянок), де воно здійснюється.

Таким чином, з юридичної точки зору специфічними ознаками рибальства є, крім його об'єктів та місця здійснення, також і мета цієї діяльності, яка, в свою чергу, зумовлює суб'єктний склад відповідних відносин, їх фактичну поведінку та інші ознаки (способи, знаряддя, терміни).

Аналіз усіх істотних ознак рибальства дозволяє визначити цей різновид спеціального використання дикої фауни як урегульовану законом діяльність, що: 1) здійснюється для задоволення матеріальних (економічних) потреб громадян і народного господарства; 2) полягає в добуванні окремих видів водних тварин, які мають економічну цінність, а також перебувають у стані природної волі; 3) здійснюється тільки в межах спеціально визначених акваторій (рибальські угіддя) та в чітко встановлені строки (рибальський сезон); 4) здійснюється лише регламентованими способами за допомогою дозволених знарядь та визначених умов їх застосування; 5) здійснюється фізичними і юридичними особами, спеціальна рибальська правосуб'єктність яких має бути підтверджена відповідними документами (крім любительського рибальства); 6) фізичні та юридичні особи мають право на добування водних тварин, наявність якого засвідчується спеціальними дозволами; 7) дозволи видаються виключно державними органами рибоохорони за відповідну плату

Крім мисливства і рибальства, законодавством передбачені і такі самостійні види спеціального використання дикої фауни, як добування її об'єктів в

наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях, а також добування диких тварин з метою утримання і розведення їх у неволі або в напіввільних умовах для отримання продуктів їх життєдіяльності в комерційних та інших цілях (ст. ст. 28, 31 Закону України «Про тваринний світ»).

Як впливає з самих найменувань цих різновидів, усі вони визначені законодавцем відповідно до мети їх здійснення, тобто тих передбачуваних результатів, на досягнення яких спрямовані дії суб'єктів. Цілі як проекти дій, бажані результати базуються на певних потребах суб'єктів і обумовлюють особливості правового регулювання зазначених різновидів спеціального використання дикої фауни.

Натомість добування диких тварин у наукових цілях не обмежується лише цілеспрямованістю. Так, згідно з Законом України «Про тваринний світ» конкретними напрямками добування тварин в наукових цілях може бути створення та поповнення наукових зоологічних колекцій, переселення та акліматизація диких тварин, а також розведення певних об'єктів в неволі з метою їх збереження, охорони і відтворення. В юридичній літературі також наголошується на необхідності розробки та втілення нових методів збереження генетичного фонду та всього різноманіття тварин [2, с. 39].

Як видно з викладеного, спеціальне використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях здійснюється для задоволення не матеріальних потреб, як це має місце під час здійснення всіх інших різновидів такого використання, а для задоволення духовних потреб, які визначаються як «стан людей, що пробуджує їх до утворення і засвоєння духовних цінностей, до діяльності в сфері культури» [3, с. 111]. Зазначені потреби і, відповідно, зумовлені ними цілі використання об'єктів тваринного світу є взаємозумовленими і взаємодоповнюючими. Саме тому, на наш погляд, слід погодитись із законодавцем і розглядати добування диких тварин для певних потреб у якості єдиного різновиду спеціального використання дикої фауни.

Аналіз істотних ознак правового регулювання добування об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях, запропонований у науковій літературі, дозволяє визначити цей різновид спеціального використання об'єктів тваринного світу як урегульовану законом діяльність, що: 1) полягає в добуванні диких тварин, які належать до будь-яких видів, в тому числі і таких, що занесені до Червоної книги України; 2) здійснюється для задоволення духовних потреб; 3) здійснюється у будь-яких місцях за допомогою будь-яких знарядь та способів та в будь-який період часу; 4) здійснюється фізичними та юридичними особами лише на підставі спеціальних дозволів, які видаються органами Мінприроди України або рибоохорони (у разі добування водних живих ресурсів) за відповідну плату або безкоштовно (у разі добування диких тварин у наукових цілях).

Наступним і останнім різновидом спеціального використання об'єктів тваринного світу Закон Украї-

ни «Про тваринний світ» є такий, що передбачає добування певних об'єктів з метою утримання та розведення в неволі чи напіввільних умовах (ст. 31). Як вже зазначалось, цей різновид використання тварин виділений законодавцем в залежності від мети його здійснення.

Разом з цим слід відокремити цей вид використання об'єктів тваринного світу від мисливства та рибальства, під час здійснення яких не передбачено збереження життя тварин, які добуваються. Але як вже зазначалось, добування диких тварин з метою їх утримання і розведення можливе і в наукових цілях. Тобто вказівки лише на мету вилучення диких тварин (для утримання і розведення) здається замало, щоб відмежувати цей різновид від інших суміжних явищ і, в першу чергу, від добування в наукових та естетичних цілях.

Тут слід звернути увагу на другорядну мету добування диких тварин, тобто, визначити, для яких саме потреб передбачена можливість утримання та розведення у неволі чи напіввільних умовах вилучених об'єктів дикої фауни. Згідно із ст. 31 Закону України «Про тваринний світ» таке утримання та розведення може здійснюватись для отримання продуктів життєдіяльності тварин, а також у комерційних та інших цілях [10]. Тобто сутність цього різновиду спеціального використання об'єктів тваринного світу полягає в задоволенні матеріальних потреб суб'єктів (про що можна було б зазначити в Законі «Про тваринний світ»), тоді як утримання та розведення тварин у неволі чи напіввільних умовах у наукових цілях здійснюється для задоволення потреб духовних. Ця різниця зумовлює ряд особливостей еколого-правового регулювання добування тварин у живому стані для задоволення матеріальних потреб суб'єктів, що дозволяє розглядати цю діяльність у якості окремого самостійного різновиду спеціального використання тварин [7].

Таким чином, завершуючи аналіз особливостей еколого-правового регулювання добування об'єктів тваринного світу з метою утримання і розведення їх в неволі чи напіввільних умовах для отримання продуктів життєдіяльності тварин у комерційних та інших цілях, дозволяє визначити цей різновид спеціального використання дикої фауни як дозволена законом діяльність, що: 1) полягає у вилученні в живому стані диких тварин, які мають економічну цінність; 2) здійснюється для задоволення матеріальних потреб; 3) здійснюється у будь-яких місцях та у будь-який час способами та знаряддями, які не спричиняють шкоди об'єктам добування; 4) здійснюється фізичними та юридичними особами на підставі спеціальних дозволів, які видаються органами державної влади України за відповідну плату.

Не можемо залишити поза увагою також і той факт, що добування об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях, а також добування диких тварин з метою утримання і розведення їх у неволі або в напіввільних умовах для отримання продуктів їх життєдіяльності у комерційних та інших цілях передбачає і та-

кий вид використання, як проведення експериментів на тваринах.

Що стосується України, то лише в 2006 році був прийнятий Закон «Про захист тварин від жорстокого поводження». Цей нормативно-правовий акт є досить прогресивним з точки зору сучасної біоетики, проте, на жаль, закріплюючи правила поводження з тваринами, він практично не регулює питання проведення самих дослідів на тваринах.

Використання об'єктів тваринного світу в наукових цілях зобов'язує дотримуватися при цьому принципів біоетики, закріплених в міжнародних та національних документах, які обмежують і навіть забороняють проведення ряду експериментів на тваринах. Чинне законодавство України про тваринний світ слід доповнити принаймні нормами, які б закріпили загальні етичні вимоги до використання тварин у медичних і біологічних експериментах, зокрема: 1) експерименти на тваринах припустимі тільки в тих випадках, якщо вони спрямовані на одержання нових наукових знань, поліпшення здоров'я людини і тварин, збереження живої природи, є вкрай необхідними для якісного навчання та підготовки фахівців, проведення тестування, судово-медичної і криміналістичної експертизи, не становлять загрози для здоров'я людини; 2) експерименти на тваринах виправдані тоді, коли є достатні підстави сподіватися на одержання таких результатів, які істотно сприятимуть досягненню хоча б однієї з перерахованих вище цілей. Неприпустимо використовувати тварин в експерименті, якщо ці цілі можуть бути досягнуті іншим шляхом; 3) варто уникати буквального дублювання вже проведених досліджень на тваринах, якщо це не диктується необхідністю експериментальної перевірки результатів; 4) вибір тварин, їхня кількість, методика дослідження мають бути детально обґрунтовані до початку експериментів і схвалені уповноваженою особою або органом біоетичної експертизи; 5) тварини для експериментів повинні надходити із сертифікованого розплідника; 6) під час проведення дослідів на тваринах варто виявляти гуманність, уникати дистресу, болю, не завдавати тривалої шкоди їхньому здоров'ю і полегшувати їх страждання. Необхідно прагнути максимально скорочувати кількість тварин і використовувати там, де це можливо, альтернативні методи, які не потребують участі тварин; 7) експерименти на тваринах повинен проводити кваліфікований дослідник, ознайомлений з правилами біоетики, і дотримувати їх. Використання тварин у навчальному процесі здійснюється під наглядом спеціаліста-викладача; 8) лабораторії, наукові і навчальні заклади, організації, в яких проводяться досліди на тваринах, підлягають атестації уповноваженими на це органами. Зокрема перевіряється їх відповідність стандартам «необхідної лабораторної практики», що є міжнародною вимогою до розробки лікарських засобів.

Висновки. Аналіз наукових та нормативних джерел дає підстави виділити новий критерій поділу порядку використання природних ресурсів на загальний та спеціальний. Таким критерієм можна

вважати ступінь впливу користувача на фізичний стан природних ресурсів і, відповідно, на право загальнонародної власності щодо цих ресурсів. Указаний критерій має об'єктивний характер і повинен бути закріплений у законодавстві як головний принцип, за яким має встановлюватись порядок викорис-

тання природних ресурсів. Згідно з цим принципом спеціальне використання природних ресурсів – це така експлуатація зазначених об'єктів, яка пов'язана з певним впливом на їх фізичний стан (відокремленням, вилученням), внаслідок чого зазнає змін і право загальнонародної власності на ці об'єкти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Байсалов С.Б., Ляшенко Л.В. 200 вопросов и ответов по охране природы / Байсалов С.Б., Ляшенко Л.В. – Алма-Ата : Кайнар, 1987. – 304 с.
2. Балезин В.П. Право природопользования в СССР // Научно-технический прогресс и правовая охрана природы / Под ред. В.В. Петрова. – М., 1978. – С. 39–69.
3. Боуман М.Д. Охрана животного мира нормами международного права / Боуман М.Д. // Право окружающей среды в СССР и Великобритании. – М. : Изд-во ИГиП АН СССР, 1988. – С. 111–117.
4. Волик М.П. До розуміння правових термінів: «мисливство і полювання» / Волик М.П. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2005. – Вип. № 2. – С. 212–214.
5. Крассов О.И. Комментарий законодательства о животном мире / Крассов О.И. // Законодательство и экономика. – 2001. – № 9. – С. 4–56.
6. Мунтян В.Л. Правова охорона тваринного світу. Методична розробка / Мунтян В.Л. – К. : КДУ. – 1968. – 108 с.
7. Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них : Закон України від 25. 02.2004 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 15. – Ст. 107.
8. Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21.02.2006 // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 12.
9. Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22.02.2000 // Голос України. – 2000. – № 54 (2301).
10. Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 18. – Ст. 191.
11. Тихий П.В. Щодо поняття права користування тваринним світом / Тихий П.В. // Вісник академії правових наук України. – 1998. – № 2 (13). – С. 172–175.
12. Шемшученко Ю.С. Правові проблеми екології / Шемшученко Ю.С. – К. : Наук. думка, 1989. – 232 с.